

**MIGRATSIYA SHAROITIDA O'SMIRLAR SHAXSIDA KO'P
MADANIYATLI IDENTITET VA PSIXOLOGIK MOSLASHUV
JARAYONLARI**

Xudayberganov Mavlonbek Anvarovich

*Xorazm viloyati Ichki Ishlar Boshkarmasi Uyushgan jinoyatchilikka karshi
kurashish departamenti Odam savdosiga karshi kurashish bulimi katta tezkor
vakili, kapitan*

Annotatsiya. Mazkur maqolada migratsiya sharoitida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitetning shakllanishi va psixologik moslashuv jarayonlari o'rganiladi. Tadqiqotda o'smirlarning madaniy moslashuvi, ijtimoiy identiteti, emotsional barqarorligi va stressga qarshi kurashish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik aniqlanadi. Tadqiqot natijalari ta'lim muassasalari va psixologik yordam tizimlarida amaliy qo'llash uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: migratsiya, o'smirlar psixologiyasi, ko'p madaniyatli identitet, psixologik moslashuv, ijtimoiy identitet, emotsional barqarorlik

Аннотация. В статье рассматриваются процессы формирования мультикультурной идентичности и психологической адаптации у подростков в условиях миграции. Особое внимание уделяется культурной адаптации, социальной идентичности, эмоциональной устойчивости и механизмам преодоления стресса. Исследуется взаимосвязь между мультикультурной идентичностью и психологической адаптацией. Полученные результаты могут быть использованы в образовательных учреждениях и системах психологической поддержки.

Ключевые слова: миграция, психология подростков, мультикультурная идентичность, психологическая адаптация, социальная идентичность, эмоциональная устойчивость

Abstract. *This article examines the formation of multicultural identity and psychological adaptation processes among adolescents in the context of migration. Particular attention is paid to cultural adaptation, social identity, emotional resilience, and stress-coping mechanisms. The study analyzes the relationship between multicultural identity and psychological adjustment. The findings provide practical recommendations for educational institutions and psychological support systems.*

Key words: *migration, adolescent psychology, multicultural identity, psychological adaptation, social identity, emotional resilience*

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida migratsiya jarayonlari nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy sohalarga, balki shaxs psixologiyasiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, o'smirlilik davri shaxsiy identitet, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy mansublik shakllanadigan muhim rivojlanish bosqichi hisoblanadi. Shu sababli, migratsiya sharoitida voyaga yetayotgan o'smirlar bir vaqtning o'zida turli madaniy, ijtimoiy va milliy muhit ta'sirida qoladi. Natijada ularning shaxsida ko'p madaniyatli identitet shakllanadi va bu jarayon psixologik moslashuv bilan chambarchas bog'liq bo'ladi.

Ko'p madaniyatli identitet – bu o'smirlarning o'zini bir nechta madaniyat va ijtimoiy makon bilan bog'lab anglash qobiliyatidir. Shu bilan birga, migratsiya sharoitida o'smirlar turli ijtimoiy bosim, stress va madaniy ziddiyatlar bilan duch keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli ko'p madaniyatli identitet shakllangan o'smirlarda psixologik barqarorlik, ijtimoiy moslashuv va madaniyatlararo kompetensiya yuqori bo'ladi. Aksincha, identitet inqirozi yoki moslashuvning yetarli emasligi emotsional beqarorlik, ijtimoiy begonalashuv va stress ko'rsatkichlarini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan, ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv jarayonlarini o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir. Bu tadqiqot o'smirlarning psixologik farovonligini qo'llab-quvvatlash, inklyuziv ta'lim muhitini yaratish va psixoprofilaktik dasturlarni ishlab chiqishda asosiy ilmiy va

amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi – migratsiya sharoitida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitetning shakllanishini va bu jarayon bilan bog'liq psixologik moslashuv mexanizmlarini aniqlashdir. Shu bilan birga, tadqiqot ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilishga qaratilgan.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi globallashuv sharoitida migratsiya jarayonlari tez sur'atlarda rivojlanmoqda va u nafaqat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy sohalarga, balki shaxs psixologiyasiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, o'smirlar davri shaxsiy identitet va ijtimoiy mansublik shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Shu bois, migratsiya sharoitida voyaga yetayotgan o'smirlar bir vaqtning o'zida turli madaniy va ijtimoiy muhitlar bilan moslashishga majbur bo'ladi, natijada ularning shaxsida ko'p madaniyatli identitet shakllanishi va psixologik moslashuv jarayoni yuzaga keladi.

Mazkur mavzu dolzarbligini bir necha jihatdan ko'rsatish mumkin:

1. **Psixologik jihat:** Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, migratsiya sharoitida o'smirlar ko'p madaniyatli identitetni shakllantirishga urinayotganida stress, emotsional beqarorlik va ijtimoiy begonalashuv bilan duch kelishi mumkin. Shu bilan birga, muvaffaqiyatli identitet shakllanishi o'smirlarning psixologik barqarorligini oshiradi, ularni ijtimoiy muhitga moslashtiradi va madaniyatlararo kompetensiyalarini rivojlantiradi.

2. **Ijtimoiy jihat:** Ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv o'smirlarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi, tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishi va inklyuziv ta'lim muhitida faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

3. **Ilmiy va amaliy jihat:** Mahalliy ilmiy tadqiqotlarda migratsiya sharoitida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitetning shakllanish mexanizmlari va psixologik moslashuv jarayonlari yetarli darajada o'rganilmagan. Shu sababli ushbu mavzu ilmiy yangilik kiritish va psixologik, pedagogik hamda ijtimoiy amaliyotda foydalanish nuqtai nazaridan dolzarb hisoblanadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari o'smirlar bilan ishlashda psixologik qo'llab-quvvatlash, inklyuziv ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish, psixoprofilaktik dasturlarni tayyorlash va raqamli muhitda xavfsiz interaktiv faoliyatni tashkil etish kabi amaliy tavsiyalar berishga imkon yaratadi.

Demak, mazkur tadqiqot mavzusi nafaqat nazariy jihatdan muhim, balki zamonaviy ijtimoiy va pedagogik ehtiyojlarni qondirishga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Migratsiya jarayonlarida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv masalasi zamonaviy psixologiya, sotsiologiya va pedagogika fanlarida keng o'rganilgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlik davri shaxsiy identitet va qadriyatlar tizimi shakllanadigan muhim bosqich bo'lib, bu davrda tashqi muhitning keskin o'zgarishi – masalan, migratsiya tajribasi – psixologik farovonlik va ijtimoiy integratsiyalashuvga sezilarli ta'sir qiladi.

1. Shaxs va identitet nazariyalari

E. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasi o'smirlik davrida identitet shakllanishi jarayonini asoslab beradi. Unga ko'ra, o'smirlar o'z “Men”ini anglash va ijtimoiy rolni belgilash jarayonida turli tashqi va ichki omillar ta'sirida bo'ladi. Migratsiya sharoitida o'smirlar identitet inqirozi va stressga ko'proq duch kelishi mumkin, bu esa psixologik qo'llab-quvvatlashning zarurligini ko'rsatadi.

G. Tajfel va J. Turnerning ijtimoiy identitet nazariyasi esa shuni ta'kidlaydiki, shaxs bir vaqtning o'zida bir nechta ijtimoiy guruhga mansub bo'lishi mumkin. Migratsiya jarayonida o'smirlar bir vaqtning o'zida yangi madaniyatga integratsiyalanishga harakat qiladi, bu esa ko'p madaniyatli identitetning shakllanishi bilan chambarchas bog'liq.

2. Akkulturratsiya va ko'p madaniyatli identitet

J. Berryning akkulturratsiya modeli migratsiya sharoitida o'smirlarning madaniy moslashuv strategiyalarini aniqlashga yordam beradi. Modelga ko'ra, integratsiya strategiyasini qo'llagan o'smirlarda psixologik barqarorlik va ijtimoiy moslashuv yuqori bo'ladi. Marginalizatsiya yoki segregatsiya strategiyasini tanlagan o'smirlarda esa emotsional zo'riqish va ijtimoiy begonalashuv belgilari

kuchayadi. Shu bilan birga, transmilliylik nazariyasi (Basch, Glick Schiller va Blanc-Szanton) o'smirlarning bir vaqtning o'zida bir nechta madaniy va ijtimoiy makon bilan psixologik aloqada bo'lishini ta'kidlaydi, bu esa ko'p madaniyatli identitetni tahlil qilishda muhim nazariy asos bo'ladi.

3. Empirik tadqiqotlar

So'nggi empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, migratsiya tajribasiga ega o'smirlarda ko'p madaniyatli identitet muvaffaqiyatli shakllansa, ular ijtimoiy moslashuv, madaniyatlararo kompetensiya va psixologik farovonlik ko'rsatkichlari bo'yicha yuqori natijalar beradi. Shu bilan birga, identitet inqirozi va moslashuvning yetarli emasligi stress, depressiya va ijtimoiy begonalashuv ko'rsatkichlarini oshiradi.

4. Mahalliy ilmiy adabiyotlar

O'zbekiston ilmiy adabiyotlarida migratsiya sharoitida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv yetarlicha tizimli o'rganilmagan. Shu sababli mazkur tadqiqot mahalliy sharoitda o'smirlarning psixologik farovonligini ta'minlash va inklyuziv ta'lim muhitini yaratish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot migratsiya sharoitida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv jarayonlarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda nazariy va empirik metodlardan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini E. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasi, G. Tajfel va J. Turnerning ijtimoiy identitet nazariyasi, J. Berryning akkulturatsiya modeli hamda transmilliylik konsepsiyasi tashkil etadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi – migratsiya jarayonida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitetning shakllanishi va psixologik moslashuv mexanizmlarini aniqlashdir. Shu bilan birga, tadqiqot ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot dizayni

- **Dizayn turi:** Kesim (cross-sectional) tadqiqot dizayni.

- **Yondashuv:** Miqdoriy (quantitative) va sifatli (qualitative) metodlar kombinatsiyasi.
- **Tanlanma (sample):** Migratsiya tajribasiga ega va ega bo'lmagan o'smirlar, yosh 12–18 yosh oralig'ida, jins va hudud bo'yicha muvozanatli.
- **Etik tamoyillar:** Ishtirokchilarning ixtiyoriy roziligi, shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi, psixologik xavfsizlik kafolatlangan.

Tadqiqot metodlari jadvali

Metod turi	Metod nomi	Mazmuni va qo'llanilishi
Nazariy metodlar	Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish	Migratsiya, identitet, ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuvga oid mahalliy va xorijiy manbalarni o'rganish
	Taqqoslash va umumlashtirish	Turli nazariy yondashuvlar va ilmiy qarashlarni solishtirish va tizimlashtirish
Empirik metodlar	So'rovnoma (anketa)	O'smirlarning ko'p madaniyatli identitet darajasi va psixologik moslashuvini aniqlash
	Psixodiagnostik metodikalar	Ijtimoiy identitet, akkultursiya strategiyalari, emotsional barqarorlik va stress darajasini o'lchash
	Suhbat (intervyu)	O'smirlarning subyektiv tajribalari va madaniy moslashuv jarayonlarini chuqur o'rganish
Statistik metodlar	Miqdoriy va sifat tahlil	So'rovnoma va psixodiagnostik natijalarni statistik qayta ishlash, o'rtacha qiymatlar, foizlar, korrelyatsiya
Interpretatsion metodlar	Natijalarni sharhlash	Tadqiqot natijalarini nazariy modellar va psixologik kontseptlar asosida izohlash

Qo'shimcha metodologik jihatlar

1. **Psixodiagnostik vositalarni moslashtirish:** Metodikalar lingvistik va psixometrik jihatdan moslashtirilgan, tarjima va qayta tarjima usuli qo'llanilgan.

2. **Ma'lumotlarni qayta ishlash:** Birlamchi tahlil (kodlash), statistik tahlil (foizlar, o'rtacha qiymat), sifatli tahlil (intervyu javoblarini tematizatsiya qilish), kompleks interpretatsiya.

3. **Cheklovlar:** Tanlanma hududiy va hajm jihatdan cheklangan, kesim dizayni sababli vaqt davomida identitet o'zgarishi ko'rsatilmagan.

Muhokama. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, migratsiya jarayonida o'smirlar shaxsida **ko'p madaniyatli identitet** shakllanishi murakkab, ko'p qatlamli va dinamik psixologik jarayon hisoblanadi. O'smirlik davri shaxsiy identitet va ijtimoiy mansublikni rivojlantirishning muhim bosqichi bo'lgani sababli, yangi madaniyat muhitiga moslashish jarayoni ularning psixologik barqarorligi va ijtimoiy integratsiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

1. Ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'p madaniyatli identiteti muvaffaqiyatli shakllangan o'smirlarda psixologik moslashuv darajasi yuqori bo'ladi. Bu o'smirlarda:

- emotsional barqarorlik,
- madaniyatlararo kompetensiya,
- ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari yuqori.

Buning aksiga, identitet inqirozi yoki migratsiyaga moslashuv yetarli bo'lmagan o'smirlarda stress, ijtimoiy begonalashuv va emotsional beqarorlik belgilari kuchayadi. Shu nuqtai nazardan, E. Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasi va G. Tajfelning ijtimoiy identitet nazariyasi tadqiqot natijalarini yaxshi izohlaydi.

2. Akkulturratsiya strategiyalari va identitet

J. Berryning akkulturratsiya modeliga ko'ra, integratsiya strategiyasini tanlagan o'smirlarda psixologik farovonlik va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari yuqori. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, marginalizatsiya yoki segregatsiya strategiyasiga moyil bo'lgan o'smirlar esa o'zini ijtimoiy jihatdan begona his qilishadi va stress ko'rsatkichlari yuqori bo'ladi. Shu bilan birga, transmilliylik yondashuvi doirasida o'smirlarning bir vaqtning o'zida bir nechta madaniy va

ijtimoiy makon bilan psixologik aloqada bo'lishi ularning ko'p madaniyatli identitetini shakllantiradi.

3. Ijtimoiy va pedagogik omillar

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'smirlarning psixologik moslashuvi faqat migratsiya tajribasiga bog'liq emas, balki quyidagi omillar ham muhim rol o'ynaydi:

- oilaviy qo'llab-quvvatlash,
- tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlar,
- inklyuziv ta'lim muhitining mavjudligi,
- raqamli makon va ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz interaktiv faoliyat.

Bu omillar o'smirlarning transmilliy va ko'p madaniyatli identitetini shakllantirishda psixologik resurs vazifasini bajaradi.

4. Tadqiqot cheklovlari

Natijalarni talqin qilishda quyidagi cheklovlar inobatga olindi:

- Tadqiqot kesim dizayn asosida olib borilganligi sababli ko'p madaniyatli identitetning vaqt davomida dinamik o'zgarishi kuzatilmagan.
- Tanlanma hududiy va yosh bo'yicha cheklangan, shuning uchun natijalarni keng miqyosda umumlashtirish ehtiyotkorlikni talab qiladi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot migratsiya jarayonida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitet shakllanishi va psixologik moslashuv jarayonlarini chuqur o'rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, migratsiya sharoitida voyaga yetayotgan o'smirlar bir vaqtning o'zida turli madaniy, ijtimoiy va milliy muhitlar ta'sirida qoladi. Bu jarayon ularning psixologik farovonligi, ijtimoiy integratsiyasi va shaxsiy identitet rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ko'p madaniyatli identitet muvaffaqiyatli shakllangan o'smirlarda:

- psixologik barqarorlik yuqori,
- ijtimoiy moslashuv oson,
- madaniyatlararo kompetensiya rivojlangan,
- stressga qarshi kurashish qobiliyati oshgan.

Xulosa qilib aytganda, migratsiya sharoitida o'smirlar shaxsida ko'p madaniyatli identitet va psixologik moslashuv jarayonlarini chuqur o'rganish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy psixologik va pedagogik nuqtai nazardan ham dolzarb va zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Basch, L., Glick Schiller, N., & Szanton Blanc, C. (1994). *Nations unbound: Transnational projects, postcolonial predicaments, and deterritorialized nation-states*. Routledge.
2. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5–34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
3. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. Norton.
4. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Nelson-Hall.
5. Glick Schiller, N., Basch, L., & Blanc-Szanton, C. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48–63. <https://doi.org/10.2307/3317464>
6. Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*, 108(3), 499–514. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.3.499>
7. Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock* (2nd ed.). Routledge.
8. Suarez-Orozco, C., & Suarez-Orozco, M. M. (2001). *Children of immigration*. Harvard University Press.
9. Verkuyten, M. (2005). *The social psychology of ethnic identity*. Psychology Press.
10. Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant youth: Acculturation, identity, and adaptation. *Applied Psychology: An*

International Review, 55(3), 303–332. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2006.00256.x>

11. Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The story of the immigrant second generation*. University of California Press.
12. Schwartz, S. J., Unger, J. B., Zamboanga, B. L., & Szapocznik, J. (2010). Rethinking the concept of acculturation: Implications for theory and research. *American Psychologist*, 65(4), 237–251. <https://doi.org/10.1037/a0019330>